

ZMIANY ZRÓŻNICOWANIA DOCHODÓW ROLNICZYCH W PAŃSTWACH CZŁONKOWSKICH UNII EUROPEJSKIEJ

BARBARA CHMIELEWSKA

Abstrakt

Po rozszerzeniu Unii Europejskiej (UE) w 2004 roku oraz w latach następnych 13 nowo przyjętych państw, w tym Polska (UE-13), zostało objętych wspólną polityką rolną (WPR). Wprowadzone reformy przyczyniły się do poprawy struktury agrarnej oraz spadku nakładów pracy w rolnictwie. W rezultacie państwa z grupy UE-13 cechowała wyższa dynamika wzrostu dochodów rolniczych niż państwa o dłuższym stażu członkostwa w UE (UE-15). Celem artykułu jest ocena, czy okres po akcesji cechował proces konwergencji realnych (w cenach z 2010 roku) dochodów rolniczych w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy, wyrażoną w AWU, czy odwrotnie – następowała dywergencja między państwami członkowskimi UE, zwłaszcza między grupami państw UE-13 i UE-15. W tym celu zastosowano metodę analizy porównawczej z wykorzystaniem stosowanych w statystyce miar zróżnicowania rozkładu. Podstawową bazą danych wykorzystywaną w badaniu są Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa (RER, Eurostat). Badanie obejmuje lata 2004-2016.

Słowa kluczowe: dochód rolniczy, akcesja, zróżnicowanie, państwa członkowskie Unii Europejskiej.

Kody JEL: D00, Q12, Q14.

Wprowadzenie

Konwergencja wskazuje na proces zbliżania się (upodobniania, doganiania) różnych obszarów działań w ramach np. państw, regionów albo wyróżnionych grup. Sposób klasyfikacji konwergencji determinowany jest przyjętym kryterium. Matkowski, Próchniak i Rapacki (2013b, s. 1) wskazują, że „pojęcie konwergencji (...) ma wiele innych aspektów, takich jak upodobnianie się struktur produkcji i struktur organizacyjnych, wyrównywanie poziomu technologii, upodobnianie się instytucji, a nawet wzorców kulturowych, jak również synchronizacja wahań koniunkturalnych”. Konwergencja może zatem dotyczyć sfery regulacji, a także może być technologiczna, stylu życia, dochodowa, rynków finansowych czy nominalna (kryteria z Maastricht) (Woźniak, 1993; Jabłoński, 2012).

W niniejszym opracowaniu rozważa się jeden aspekt konwergencji, a mianowicie tendencję do wyrównywania poziomu dochodów z rolnictwa między krajami o różnym poziomie rozwoju ekonomicznego i społecznego w Unii Europejskiej. Konwergencja rozumiana jest więc jako proces doganiania poziomu realnych dochodów z rolnictwa/AWU (w cenach z 2010 r.), jaki osiągnęły kraje dłużej będące członkami UE.

Według Matkowskiego, Próchniak i Rapackiego (2013a) kraje słabiej rozwinięte rozwijają się szybciej niż kraje wyżej rozwinięte i w konsekwencji zbliżają się do nich stopniowo pod względem poziomu rozwoju. Analizy empiryczne wykonane na dużych i zróżnicowanych zbiorach krajów raczej nie potwierdzają zjawiska konwergencji, przeciwnie – zróżnicowanie dochodów na świecie wzrasta. Natomiast w mniejszych i bardziej homogenicznych grupach, zwłaszcza w grupach o zbliżonym poziomie rozwoju i połączonych więziami integracyjnymi, jak np. Unia Europejska, przeważnie stwierdza się występowanie mniej lub bardziej wyraźnej tendencji do konwergencji. Stiglitz (2015) zaś podkreśla, że na proces konwergencji wpływ ma wiele powiązanych ze sobą czynników. Wyniki konwergencji mogą więc różnić się w zależności od badanego okresu, uwzględnianej grupy, rodzaju i źródła danych oraz metody analizy.

Cel i metoda

Celem artykułu jest ocena zróżnicowania i zmian poziomu dochodów z rolnictwa pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej, a zwłaszcza ich dwiema grupami: grupą 15 państw (UE-15), będących członkami Unii przed jej największym rozszerzeniem (w 2004 r.), oraz grupą 13 nowych państw (UE-13), które przystąpiły do UE w latach 2004–2013. Przedmiotem badania była kategoria realnych (w cenach z 2010 r.) dochodów z rolnictwa w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy, za którą przyjęto AWU¹. W artykule, ze względów stylistycznych, używa się zamien-

¹ AWU (ang. *Annual Work Unit* – Roczna Jednostka Pracy) – umowna jednostka nakładów pracy w rolnictwie, oznaczająca ekwiwalent pełnego etatu. Jest obliczana przez podzielenie liczby godzin przepracowanych w ciągu roku przez roczną liczbę godzin odpowiadającą pełnemu etatowi. W Polsce jako ekwiwalent pełnego etatu przyjęto 2120 godzin pracy w roku, tzn. 265 dni roboczych po 8 godzin pracy dziennie. Przy wyliczaniu nakładów pracy wyrażonych w AWU (zgodnie z metodologią Eurostatu) zachowano warunek, że na 1 osobę nie może przypadać więcej niż 1 AWU, nawet jeżeli w rzeczywistości osoba pracuje dłużej. (*Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, 27.03.2018, <https://>).

nie pojęć: dochody, realne dochody z rolnictwa, rolnicze dochody/AWU – które jednak zawsze oznaczają tę samą kategorię dochodów, a mianowicie realne (w cenach z 2010 r.) dochody z rolnictwa w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy, za którą przyjęto AWU. Podstawową bazą danych wykorzystywaną w badaniu są Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa (RER)² oparte o unijne dane statystyczne Eurostatu. Badanie obejmuje lata 2004–2016. Zbadano, czy okres po akcesji cechował proces konwergencji realnych (w cenach z 2010 r.) dochodów rolniczych w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy czy odwrotnie – następowała dywergencja między państwami członkowskimi UE. W tym celu zastosowano metodę analizy porównawczej z wykorzystaniem stosowanych w statystyce miar zróżnicowania rozkładu, takich jak: wartość średnia, mediana, odchylenie standardowe oraz współczynnik zmienności.

Dochód jest podstawową kategorią ekonomiczną i oznacza „wszelkie wpływy osiągnane w ustalonym czasie przez jednostkę gospodarującą po potrąceniu kosztów ich uzyskania” (*Encyklopedia PWN*, 27.09.2017). Jest to więc różnica pomiędzy uzyskanym przychodem a poniesionymi kosztami. W formie pieniężnej reprezentuje towary i usługi, które podmioty posiadające dochód mogą za niego nabyć. Natomiast w podejściu makroekonomicznym jest nadwyżką ekonomiczną, która może być wykorzystana do zaspokojenia potrzeb indywidualnych i zbiorowych, celów bieżących (konsumpcji) oraz celów rozwojowych (na inwestycje) (Owsiak, 2015). W praktyce różne podmioty w różny sposób określają swój dochód. Wobec niektórych grup podmiotów obowiązują definicje dochodu określone przepisami prawa (np. dochody obliczane na konkretne potrzeby takie jak ustalenie zasiłków czy do opodatkowania) (Pawłowska-Tyszko i Soliwoda, 2014).

Obliczanie dochodów wiąże się ze znacznymi trudnościami metodycznymi oraz w zakresie danych liczbowych przede wszystkim ze względu na konieczność szacunku wielu pozycji rachunku dochodów. Wynika to zarówno z niechęci respondentów do ujawniania faktycznych dochodów, jak i problemów metodycznych zarówno makro-, jak i mikroskali.

Dochód rolniczy jest to dochód tworzony w wyniku produkcji rolniczej, który stanowi cel gospodarowania. W przypadku dochodów rolniczych niezbędne jest rozróżnienie pomiędzy (1) dochodami tworzonymi w wyniku produkcji rolniczej (wartość dodana brutto) a (2) dochodami rolniczych gospodarstw domowych, gdyż te ostatnie poza dochodem z działalności rolniczej mogą mieć inne źródła dochodu (rolnicze i nierolnicze) (Zegar, 2008a; Zegar, 2008b)³.

² W systemie RER dochód rolniczy jest ustalany na podstawie rachunków makroekonomicznych w odniesieniu do całego sektora rolnego. Oprócz wielkości i wartości produkcji wytworzonej w gospodarstwach rolnych w danym roku uwzględniana jest także wartość drugorzędnych działalności nierolniczych, których kosztów nie można wyłączyć z procesu produkcji. Dochód przedsiębiorcy rolnego netto stanowi syntetyczną miarę poziomu wynagrodzenia nieodpłatnych zasobów pracy, wynagrodzenia zaangażowanego kapitału oraz renty z tytułu własności ziemi. Dochody rolnicze obliczone na podstawie RER wykazywane są także w przeliczeniu na nakłady pracy w rolnictwie (AWU) (Buks, 2015; Zawalińska, Majewski i Wąs, 2015).

³ W Encyklopedii Agrobiznesu dochód rolniczy definiowany jest jako część produkcji czystej gospodarstwa rolnego, która pozostaje w ręku rolnika po potrąceniu wszelkich świadczeń i zobowiązań wobec państwa, innych podmiotów gospodarczych oraz osób (np. opłata pracy najemnej). Jest to zatem dochód producenta rolnego z tytułu jego własnej pracy i pracy jego rodziny (*Encyklopedia Agrobiznesu*, 1998).

W celu określenia sytuacji dochodowej w rolnictwie wykorzystywane są trzy podstawowe bazy danych:

1. Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa (RER)⁴;
2. Polski FADN – dane rachunkowe z gospodarstw rolnych objętych systemem rachunkowości rolnej⁵;
3. Budżety gospodarstw domowych – baza danych prowadzona przez GUS, EU-SILC⁶.

Każdą z trzech wymienionych baz cechuje nieco inna metodyka pozyskiwania danych, toteż wyniki dotyczące dochodów mogą się różnić, ale tendencje zmian są podobne.

Metoda Rachunków Ekonomicznych dla Rolnictwa została opracowana i ujednolicona przez Eurostat i jest wykorzystywana do obliczania wielkości i wartości produkcji rolniczej w krajach Unii Europejskiej. RER cechuje identyczny system wyliczania we wszystkich państwach członkowskich, co umożliwia porównywanie wyników produkcyjno-ekonomicznych oraz monitorowanie dochodów rolniczych w UE. W Polsce RER sporządzane są od 1998 roku przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy przy ścisłej współpracy z Głównym Urzędem Statystycznym (RER, http://www.ierigz.waw.pl/prace_badawcze).

Zróżnicowanie poziomu i dynamiki dochodów z rolnictwa w krajach UE

Realne dochody rolnicze/AWU w krajach UE-15 są znacznie wyższe niż w UE-13. Na początku okresu akcesyjnego (2005 r.) liderami w rankingu według poziomu realnego dochodu rolniczego/AWU/rok (od najwyższego do najniższego) były Holandia, Dania i Belgia z dochodami 30 i więcej tys. euro. Na kolejnych miejscach znalazły się: Luksemburg, Hiszpania, Francja, Wielka Brytania, Finlandia i Niemcy (20-30 tys. euro). Niższe dochody odnotowano: w Irlandii, we Włoszech, w Austrii, Szwecji i Grecji (10-20 tys. euro). W tej grupie znalazły się również trzy kraje z UE-13, Malta, Cypr i Czechy. Dochody poniżej 10 tys. euro odnotowano w 10 pozostałych krajach UE-13 oraz w jednym kraju UE-15 (Portugalii). Należy jednak podkreślić, że w obu grupach państw, tak starych jak i nowych członków UE, występowało znaczne zróżnicowanie poziomu badanej kategorii dochodów (tab. 1, rys. 1).

⁴ Patrz Buks (2015); Gołaś (2015).

⁵ Patrz Floriańczyk, Osuch i Płonka (2017).

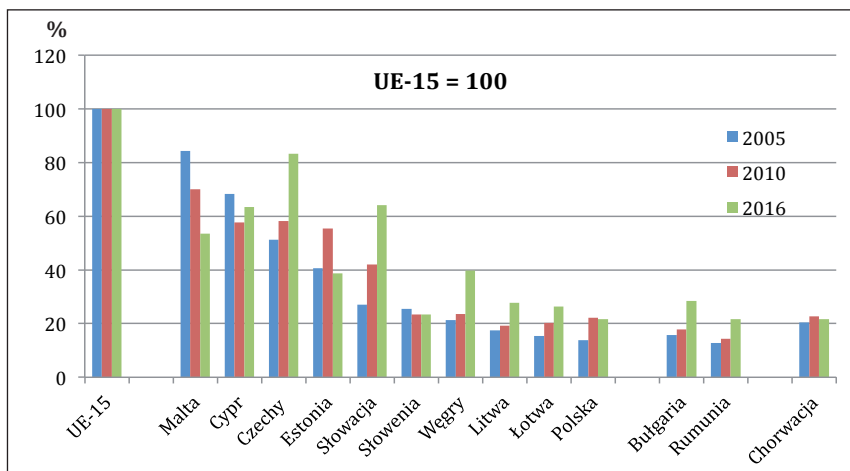
⁶ Patrz GUS (2011); Zegar (1999); Chmielewska (2013).

Tabela 1

Zróżnicowanie poziomu realnych dochodów z rolnictwa

Kraje uszeregowane od największych do najmniejszych realnych dochodów rolniczych/AWU w 2005 r.		Kraje uszeregowane od największych do najmniejszych realnych dochodów rolniczych/AWU w 2016 r.				
Kraje	Dochody rolnicze/AWU w euro/rok	Kraje	Dochody rolnicze/AWU w euro/rok	Zmiany w latach 2005=100	Relacje względem średniej unijnej w %	
2005	2005	2016	2016	2005=100	2005	2016
UE-28	11 087	UE-28	14 762	133,1	100	100
UE-15						
UE-15	20 476	UE-15	22 870	111,7	x	x
Holandia	39 979	Holandia	49 734	124,4	360,6	336,9
Dania	33 664	Belgia	31 034	104,8	267,1	210,2
Belgia	29 613	Hiszpania	30 441	121,8	225,4	206,2
Luksemburg	27 857	W. Brytania	29 653	123,8	216,0	200,9
Hiszpania	24 994	Francja	26 967	111,1	219,0	182,7
Francja	24 282	Dania	22 978	68,3	303,6	155,7
W. Brytania	23 951	Szwecja	25 520	128,5	179,2	172,9
Finlandia	21 374	Niemcy	20 117	98,0	185,1	136,3
Niemcy	20 524	Luksemburg	19 135	68,7	251,3	129,6
Szwecja	19 867	Włochy	18 047	105,0	155,0	122,3
Irlandia	19 365	Irlandia	17 047	88,0	174,7	115,5
Włochy	17 184	Finlandia	16 424	76,8	192,8	111,3
Austria	16 147	Austria	16 343	101,2	145,6	110,7
Grecja	13 501	Grecja	14 103	104,5	121,8	95,5
Portugalia	7 779	Portugalia	10 377	133,4	70,2	70,3
UE-13						
Malta	17 247	Czechy	19 051	181,9	94,5	129,1
Cypr	13 978	Słowacja	14 665	264,3	50,0	99,3
Czechy	10 475	Cypr	14 486	103,6	126,1	98,1
Estonia	8 333	Malta	12 239	71,0	155,6	82,9
Słowacja	5 549	Węgry	9 101	208,7	39,3	61,6
Słowenia	5 231	Estonia	8 833	106,0	75,2	59,8
Węgry	4 360	Bułgaria	6 500	201,6	29,1	44,0
Chorwacja	4 183	Litwa	6 330	177,3	32,2	42,9
Litwa	3 571	Łotwa	6 031	191,4	28,4	40,9
Bułgaria	3 225	Słowenia	5 358	102,4	47,2	36,3
Łotwa	3 152	Chorwacja	4 971	118,8	37,7	33,7
Polska	2 831	Polska	4 962	175,3	25,5	33,6
Rumunia	2 620	Rumunia	4 960	189,3	23,6	33,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu. Dane dotyczące realnych dochodów rolniczych/AWU w cenach z 2010 roku obowiązujące w 2017 roku.

Rys. 1. Dochody z rolnictwa^a w państwach UE-13 w relacji do wartości średniej dla UE-15 (w procentach).

^a Realne dochody z rolnictwa/AWU (w cenach z 2010 r.).

Źródło: opracowanie własne na podstawie RER Eurostat.

W okresie po rozszerzeniu (2005-2016) Unię Europejską cechowała poprawa sytuacji dochodowej w rolnictwie. Przeciętne realne dochody z rolnictwa/AWU wzrosły w UE-28 o 33%, ale w poszczególnych państwach dynamika zmian była różna. Wzrost odnotowano we wszystkich państwach UE-13 (z wyjątkiem Malty) oraz w większości państw UE-15 (z wyjątkiem Danii, Niemiec, Luksemburga, Irlandii i Finlandii). Szybciej rosły dochody w nowo przyjętych państwach członkowskich niż w starych. W UE-13 ponad dwukrotny wzrost wystąpił na Słowacji, Węgrzech i w Bułgarii. Wysoki, prawie dwukrotny – na Łotwie, Litwie, w Rumunii, Czechach i Polsce. W pozostałych krajach wzrost wynosił od kilku do kilkunastu procent. W UE-15 zaś wzrost zawierał się w przedziale od 1,2% w Austrii do 28% w Szwecji. W omawianym okresie nie nastąpiły wprawdzie radykalne zmiany w rankingu państw według poziomu dochodów z rolnictwa, zwłaszcza na pierwszych i ostatnich miejscach, ale znacząco zmniejszyły się dysproporcje dochodowe między krajami o najwyższych i najniższych dochodach. Przewaga najwyższej wartości tej kategorii w stosunku do najniższej wartości zmniejszyła się w latach 2005-2016: w UE-28 z 15,2 do 10 razy, w UE-15 z 5,1 do 4,8 razy, a w UE-13 z 6,6 do 3,8 razy.

Po integracji Polski z UE nastąpiło zbliżenie się (choć nie była to tendencja stała w całym okresie) poziomu realnych dochodów rolniczych/AWU do wartości średniej w UE-15 we wszystkich krajach UE-13, z wyjątkiem Malty, Cypru, Estonii i Słowenii. Przewaga dochodów UE-15 nad UE-13 zmniejszyła się. Konwergencja była następstwem niższej dynamiki wzrostu w państwach o dłuższym stażu członkostwa w Unii niż w tych przyjętych w 2004 roku i w latach kolejnych. Natomiast w przypadku Cypru, Malty, Estonii i Słowenii odnotowano efekt dywergencji – w tych krajach wartość dochodów oddaliła się od wartości średniej (dynamika wzrostu była niższa od średniej UE-15).

Tabela 2

Zmiany wartości średniej, mediany, odchylenia standardowego oraz współczynnika zmienności (%) realnych dochodów/AWU w krajach Unii Europejskiej

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
UE-15												
Wartość średnia	22 672	24 132	26 278	23 595	20 891	25 030	25 787	27 112	26 105	26 028	23 849	23 195
Mediana	21 374	22 566	26 866	22 844	21 411	24 314	24 590	24 622	22 267	24 448	19 685	20 117
Odchylenie standardowe	8 057	10 395	10 471	8 486	7 709	10 658	10 444	13 594	11 410	11 252	9 954	9 672
Współczynnik zmienności (%)	35,5	43,1	39,8	36,0	36,9	42,6	40,5	50,1	43,7	43,2	41,7	41,7
UE-13												
Wartość średnia	6 519	6 632	7 209	7 266	6 662	7 665	8 449	8 892	8 903	9 093	8 934	9 037
Mediana	4 360	4 863	5 033	5 779	4 770	5 232	5 958	6 828	6 407	6 835	6 289	6 500
Odchylenie standardowe	4 673	4 389	4 482	4 041	4 378	4 321	4 584	5 169	4 861	5 166	4 426	4 637
Współczynnik zmienności (%)	71,7	66,2	62,2	55,6	65,7	56,4	54,3	58,1	54,6	56,8	49,5	51,3

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie RER Eurostat.

Zaprezentowane zmiany pozwalają na konstatację, że okres poakcesyjny cechował proces konwergencji (poza nielicznymi przypadkami dywergencji) realnych dochodów rolniczych/AWU w UE. Nastąpiło zbliżenie się poziomu tej kategorii dochodów między państwami, zwłaszcza między nowymi i starymi państwami członkowskimi. Taki kierunek zmian potwierdzają systematyczne badania nad konwergencją krajów Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) do Europy Zachodniej prowadzone od 2003 roku przez Matkowskiego i in. (2013a). Ich badania wykazały występowanie umiarkowanej tendencji do wyrównywania poziomu dochodów w obrębie całej Unii Europejskiej oraz znacznie wyraźniejszą tendencję do zbliżania się gospodarek nowych i starych członków Unii, tzn. do wyrównywania poziomu dochodów między krajami Europy Środkowo-Wschodniej i krajami Europy Zachodniej.

Wykorzystano następujące statystyki, aby zaprezentować zmiany poziomu i relacji realnych dochodów/AWU w krajach UE: wartość średnią, medianę, odchylenie standardowe oraz współczynnik zmienności (V) (tab. 2).

Odchylenie standardowe realnego dochodu z rolnictwa/AWU policzone dla całej zbiorowości UE-28 cechowały w latach 2005-2012 wahania, których interpretacja może wskazywać na występujące na przemian procesy konwergencji i dywergencji. Od 2012 roku nastąpił spadek wartości odchylenia standardowego, co wskazuje na zmniejszenie się rozrzutu dochodów wokół średniej, a tym samym ich mniejsze zróżnicowanie. Niższa wartość odchylenia standardowego w 2016 roku w porównaniu z 2005 rokiem potwierdza, że w okresie po akcesji, mimo okresowych wahań, wystąpiła skłonność do wyrównywania się poziomu dochodów rolniczych pomiędzy krajami unijnymi. Wartość odchylenia standardowego średnio dla całej Unii była wypadkową wzrostu wartości wskaźnika średnio w krajach UE-15 i spadku w UE-13. Wyższa wartość odchylenia standardowego w 2016 r. w porównaniu z 2005 r. w UE-15 oznacza zwiększenie się w okresie po akcesji różnic dochodowych w tej grupie. Natomiast spadek wartości odchylenia standardowego w UE-13 (państwa uboższe) wskazuje na tendencję do wyrównywania się poziomu dochodów w tej grupie.

Inną miarą rozproszenia dochodów rolniczych w UE jest współczynnik zmienności (V)⁷. W latach 2005-2016 przeciętnie w UE-28 wykazano zmienność umiarkowaną, wartość V zmniejszyła się z 69,3 do 63,0%. Tendencja malejąca (choć w badanym okresie występowały wahania) wartości wskaźnika świadczy o zmniejszeniu się dyspersji dochodowych w rolnictwie unijnym. UE-15 cechowała wprawdzie zmienność małą, ale w badanym okresie wartość wskaźnika notowała prawie stałą tendencję rosnącą (z 35,5 do 41,7%) i zbliżyła się do poziomu wyznaczającego dolną granicę zmienności umiarkowanej. W tej grupie państw zwiększyła się dyspersja dochodowa. Natomiast w UE-13 wystąpiły odwrotne tendencje. Na początku akcesji wartość współczynnika zmienności wskazywała na zmienność umiarkowaną (71,7% w 2005 r.), ale w latach kolejnych wskaźnik ten zmniejszył się i w 2016 roku wyniósł 51,3%, a więc zbliżył się do poziomu wyznaczającego górną granicę zmienności małej. Spadek wartości współczynnika zmienności świadczy o zmniejszeniu się rozproszenia dochodowego w krajach nowo przyjętych w badanym okresie.

⁷ Mała zmienność: $V < 50\%$; umiarkowana zmienność: $50\% < V < 100\%$; duża zmienność: $V > 100\%$.

Na zmiany poziomu dochodów rolniczych w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy w UE, zwłaszcza ich relacji między starymi i nowymi państwami członkowskimi, składa się wiele czynników. Chociaż ich wpływ nie jest przedmiotem tego opracowania, to jednak należy wskazać na przynajmniej dwa podstawowe aspekty, jakimi są finansowe wsparcie rolnictwa w ramach WPR (patrz Zieliński, Sobierajska, Mirkowska i Osuch, 2011) oraz zmiany w nakładach pracy w rolnictwie (patrz Średzińska, 2017). Po przystąpieniu do Unii Europejskiej rolnictwo trzynastu nowych państw członkowskich zostało zasilone znaczącym strumieniem środków finansowych przeznaczonych m.in. na dopłaty bezpośrednie, co przełożyło się wprost proporcjonalnie na poprawę sytuacji dochodowej rolników. Kraje nowo przyjęte cechuje wyższa dynamika wzrostu funduszy przeznaczonych na dopłaty bezpośrednie. Jak podaje Poczta (red.) (2013), w latach 2007-2013 środki na dopłaty bezpośrednie wzrosły w UE-12 (bez Chorwacji) 2,5-krotnie, podczas gdy w UE-27 o 14%, a UE-15 o 5%. Kraje UE-13 cechowała także wyższa dynamika spadku nakładów pracy w rolnictwie. W 2016 roku w porównaniu z 2005 rokiem nakłady pracy w rolnictwie w AWU były niższe w krajach UE-15 o od 35% w Portugalii do 2,9% w Wielkiej Brytanii, natomiast w krajach UE-13 spadek ten kształtował się na poziomie od 59% w Bułgarii, 54% w Rumunii i 52% w Słowacji do 15% na Litwie i w Polsce oraz 11% w Słowenii. Zarówno fundusze unijne zasilaające sektor rolnictwa w krajach UE-13, jak i poprawa stopnia wykorzystania siły roboczej w rolnictwie przyczyniły się do doganiania przez nie wyższego poziomu dochodów z rolnictwa notowanego w krajach UE-15.

Realne dochody rolnicze w przeliczeniu na AWU w Polsce na tle pozostałych państw członkowskich UE

Polska, przystępując w 2004 roku do Unii Europejskiej, była krajem, w którym realne dochody rolnicze w przeliczeniu na AWU kształtowały się na niskim poziomie – poniżej średniej unijnej. W cenach stałych z 2010 roku wynosiły one: 2831 euro w 2005 roku, 5698 euro w 2013 roku (najwyższy poziom) oraz 4962 euro w 2016 roku. Największy dystans dzielił pod tym względem Polskę od Holandii, Danii i Belgii, gdzie dochody w pierwszym roku po akcesji były aż 10-14 razy wyższe niż w Polsce. W pozostałych starych państwach Unii przewaga ta była nieco mniejsza, ale także wysoka (o 6-9 razy). Najmniejszy dystans zaobserwowano w relacji do najbiedniejszych państw członkowskich UE-15, jak Grecja i Portugalia, ale i w tych krajach były one prawie 3- i 5-krotnie wyższe niż w Polsce⁸.

Realne dochody z rolnictwa w Polsce były niższe także w porównaniu z krajami, które przystąpiły do UE razem z Polską. Dysproporcje dochodowe na niekorzyść Polski były wprawdzie niższe niż w porównaniu z państwami UE-15, ale także wysokie i kształtowały się na poziomie od 6-krotnej przewagi na Malcie, prawie 5-krotnej na Cyprze i 3,7-krotnej w Czechach do 11-procentowej na Łotwie. Jedynie w Rumunii były one niższe niż w Polsce.

⁸ Obliczenia własne na podstawie danych RER Eurostat.

Tabela 3

*Relacje realnych dochodów rolniczych/AWU (w cenach 2010 r.)
w państwach członkowskich UE (Polska = 100)*

Kraje	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Polska = 100 (w procentach)												
UE-28	392	367	334	367	294	273	263	277	270	296	300	298
UE-15												
Belgia	1046	1166	1035	942	791	790	619	801	601	637	715	625
Francja	858	861	798	776	566	615	565	609	479	595	646	544
Holandia	1412	1544	1239	1256	940	926	707	819	853	913	934	1002
Luksemburg	984	867	850	818	445	398	348	396	318	471	378	386
Niemcy	725	714	729	872	562	488	560	501	632	499	385	405
Włochy	607	531	430	496	430	299	311	357	391	396	399	364
Dania	1189	1215	1007	650	588	797	787	1152	741	928	622	463
Irlandia	684	510	460	468	321	281	309	296	283	329	331	344
W. Brytania	846	765	656	941	856	620	636	646	644	705	627	598
Grecja	477	413	365	411	416	308	236	253	216	256	294	284
Hiszpania	883	765	706	677	601	490	436	473	481	553	591	614
Portugalia	275	247	193	242	182	166	122	144	155	175	186	209
Austria	570	581	539	591	399	368	372	374	302	316	304	329
Finlandia	755	675	640	628	629	532	404	428	387	387	318	331
Szwecja	702	722	719	716	493	491	439	467	389	478	520	514
UE-13												
Cypr	494	403	331	356	339	259	170	252	231	238	272	292
Czechy	370	352	326	399	288	261	309	329	307	394	353	384
Estonia	294	265	301	262	196	249	273	340	291	306	258	178
Litwa	126	101	125	130	99	86	97	130	108	110	126	128
Łotwa	111	130	112	107	92	91	77	99	83	98	126	122
Malta	609	540	432	453	448	315	241	244	222	243	266	247
Polska	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Słowacja	196	217	188	236	161	189	197	237	214	262	271	296
Słowenia	185	162	149	149	125	105	106	91	86	109	122	108
Węgry	154	150	132	196	118	106	139	136	139	165	163	183
Bułgaria	114	100	82	150	93	80	80	100	112	134	128	131
Rumunia	93	83	53	89	67	65	73	57	63	76	78	100
Chorwacja	148	156	132	171	145	102	86	78	75	77	93	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych RER Eurostat.

Znacząca poprawa sytuacji dochodowej w rolnictwie polskim nastąpiła po integracji z UE, na co wskazuje zmniejszenie się przewagi dochodów z rolnictwa we wszystkich krajach UE-15 w relacji z Polską. W kilku z nich był to nawet ponad lub prawie 2-krotny spadek (np. w Danii z 12 do 4,6 razy, Finlandii z 7,5 do 3,3 razy, Niemczech z 7,2 do 4 razy). Natomiast w porównaniu z krajami z grupy UE-13 spadek tej przewagi odnotowano tylko na Cyprze i Malcie oraz w Estonii, Słowenii i Chorwacji. W pozostałych różnice powiększyły się na niekorzyść Polski. Najwyższą przewagę dochodów rolniczych/AWU odnotowano w Czechach (3,8 razy) oraz na Słowacji (prawie 3 razy), co obrazuje tabela 3.

Ograniczenie dysproporcji realnych dochodów rolniczych/AWU w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej w porównaniu z UE-15 było m.in. efektem zmian, jakie nastąpiły w naszym kraju w latach 2005-2016:

- Wyższej dynamiki wzrostu realnych dochodów z rolnictwa/AWU (wzrost o 75%) w porównaniu ze średnim wzrostem w UE-28 (o 33%) oraz UE-15 (o 12%)⁹ a także wyższych dopłat ogółem do rolnictwa (o 125%) i udziału dopłat w dochodzie przedsiębiorcy rolnego z 46 do 50%¹⁰.
- Niższego poziomu zatrudnienia w rolnictwie; nakłady pracy w AWU zmniejszyły się o 15% (z 2292 do 1193 tys.). Poprawiło się wykorzystanie zasobów siły roboczej – wzrósł udział osób pełnozatrudnionych (AWU) w ogólnej liczbie osób fizycznych zatrudnionych w rolnictwie z 45 do 54%¹¹.
- Lepszej struktury gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej, polegającej głównie na wzroście odsetka gospodarstw dużych, a spadku średnich¹².
- Większej specjalizacji produkcji w gospodarstwach, na co wskazują zmiany w strukturze gospodarstw według typów rolniczych. Wzrósł udział gospodarstw specjalizujących się zwłaszcza w utrzymaniu krów mlecznych (z 6 do 13%) oraz w uprawach polowych (z 21 do 24%), a zmniejszył głównie mieszanych (z 53 do 44%) (Goraj i in., 2006; Floriańczyk i in., 2017).
- Mniejszej liczby gospodarstw rolnych, głównie małych, oraz lepszej struktury obszarowej gospodarstw indywidualnych. Ogólna liczba gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha zmniejszyła się o 22%. Spadek odnotowały gospodarstwa o powierzchni do 30 ha użytków rolnych (najwyższy o 39% o obszarze 1-2 ha, a najniższy o 4% o obszarze 20-30 ha). Wzrosła natomiast liczba gospodarstw o powierzchni powyżej 30 ha (od 18% o obszarze 30-50 ha do 53%

⁹ RER Eurostat.

¹⁰ RER Eurostat.

¹¹ Dotyczy całkowitej siły roboczej, tj. rodzinnej i nierodzinnej, także pracowników najemnych, pracujących na stałe i sezonowo w latach 2005-2013 (*European Union, Statistical Factsheet, European Commission, Eurostat*, 2017).

¹² W 2005 r. parametrem służącym do określenia wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego była Europejska Jednostka Wielkości (ESU, jedno ESU odpowiada równowartości 1200 euro). W 2016 r. wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego wyrażana jest wartością SO w euro (suma wartości Standardowych Produkcji). W 2005 r. gospodarstwa średnie (8-40 ESU) stanowiły 32,9%, a duże (40-100 ESU) 1,3%. W 2016 r. gospodarstwa średnie (25-200 tys. euro) stanowiły 17,9%, a duże (100-500 tys. euro) 2,2%. Szczegółowo nt. parametrów służących do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego w 2005 oraz w 2016 roku w: Goraj i in. (2006); Floriańczyk i in. (2017).

o obszarze 500-1000 ha). Najwyższy, bo ponad 3-krotny wzrost liczby gospodarstw wykazała grupa obszarowa 1000 i więcej ha. Jednak w strukturze gospodarstw stanowi ona zaledwie setne części procentu. Natomiast strukturę obszarową gospodarstw indywidualnych cechował spadek udziału (z 25 do 19%) gospodarstw najmniejszych (1-2 ha) oraz wzrost dużych (30-1000 ha) z 3 do 5%¹³.

Podsumowanie

Okres po przystąpieniu Polski oraz pozostałych państw członkowskich w 2004 roku i latach następnych do Unii Europejskiej cechował proces konwergencji (poza nielicznymi przypadkami dywergencji) realnych dochodów z rolnictwa w przeliczeniu na jednostkę pełnozatrudnioną, wyrażoną w AWU. Mimo okresowych wahań, następowało wyrównywanie się poziomu tej kategorii dochodów pomiędzy państwami członkowskimi UE, zwłaszcza między grupami UE-15 i UE-13. Zmniejszyła się przewaga dochodów osiąganych z rolnictwa w państwach o długim stażu członkostwa w UE w porównaniu z państwami nowo przyjętymi. Bezpośrednio przyczyniła się do tego wyższa dynamika wzrostu dochodów z rolnictwa w UE-13 niż w UE-15. Kraje z niższymi dochodami z rolnictwa doganiały pod tym względem kraje, które cechował wyższy poziom dochodów rolniczych. Mimo że po akcesji ujawniła się wyraźna tendencja do konwergencji między UE-13 i UE-15 w zakresie realnych dochodów rolniczych/AWU, to nadal w większości państw UE-13 są one znacznie niższe w porównaniu z państwami członkowskimi UE-15.

¹³ Obliczenia własne na podstawie: *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r.* (2006); *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r.* (2017). Za gospodarstwa duże przyjęto gospodarstwa o powierzchni powyżej 30 ha użytków rolnych za: Kania (2013); Musiał (2013); Poczta, Czubak, Kiryłuk-Dryjska, Sadowski i Siemiński (2012).

Literatura

- Buks, J. (2015). Wykorzystanie Rachunków Ekonomicznych dla Rolnictwa (RER) do mierzenia dochodu w sektorze rolnym. W: *Wyzwania współczesnej gospodarki – aspekty teoretyczne i praktyczne* (s. 73-81). Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Chmielewska, B. (2013). *Ekonomiczno-społeczna sytuacja gospodarstw domowych rolników po akcesji Polski do Unii Europejskiej*. Studia i Monografie, nr 158. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Encyklopedia Agrobiznesu* (1998). Hasło oprac. przez J.S. Zegara. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- European Union, Statistical Factsheet, European Commission, Eurostat, June 2017 (aktualizacja danych w marcu 2017 r.).
- Floriańczyk, Z., Osuch, D., Płonka, R. (2017). *Wyniki Standardowe w 2016 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN*. Część I. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Gołaś, Z. (2015). Systemy wskaźników dochodowości pracy w rolnictwie – propozycja metodyczna. Materiał źródłowy i metody badawcze. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 109, s. 17-26.
- Goraj, L., Osuch, D., Suska, M., Bańkowska, K., Grabowska, K., Madej, P., Malanowska, B., Smolik, A., Żurakowska, J. (2006). *Wyniki Standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2005 roku*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- GUS (2006). *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 roku*. Warszawa.
- GUS (2011). *Metodologia Badania Budżetów Gospodarstw Domowych*. Departament Warunków Życia. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS (2017). *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 roku*. Warszawa.
- Jabłoński, Ł. (2012). *Kapitał ludzki a konwergencja gospodarcza*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Kania, J. (2013). *Drobne gospodarstwa rolne – stan aktualny i perspektywy na przyszłość*. Prezentacja, na konferencji pt. Przyszłość drobnych gospodarstw rolnych. Szczyrk, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie.
- Musiał, W. (2013). Problemy ekonomiczne gospodarstw małych i ich oczekiwania wobec reformy WPR 2014-2020. W: *Problemy społeczne i ekonomiczne drobnych gospodarstw rolnych w Europie*. Kraków. Publikacja opracowana w związku z realizacją projektu „Trzecia, międzynarodowa konferencja: Problemy społeczne i ekonomiczne drobnych gospodarstw rolnych w Europie” w ramach Planu działania Sekretariatu Centralnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2012-2013.
- Owsiak, S. (2015). *Finanse*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Pawłowska-Tyszko, J., Soliwoda, M. (2014). *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*. Program Wieloletni 2011-2014, nr 121. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Poczta, W., Czubak, W., Kiryluk-Dryjska, E., Sadowski, A., Siemiński, P. (2012). *Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie 2014-2020*. Poznań. Ekspertyza wykonana dla MRiRW.
- Poczta, W. (red.). (2013). *Gospodarstwa rolne w Polsce na tle gospodarstw Unii Europejskiej – wpływ WPR. Powszechny Spis Rolny 2010*. Warszawa: GUS.
- Rachunki Ekonomiczne Rolnictwa (RER). Eurostat.
- Stiglitz, J.E. (2015). *Cena nierówności. W jaki sposób dzisiejsze podziały społeczne zagrażają naszej przyszłości?*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

- Średzińska, J. (2017). Czynniki kształtujące dochody gospodarstw rolnych Unii Europejskiej według klas wielkości ekonomicznej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 477, s. 305-314.
- Woźniak, M.G. (1993). *Kierowanie. Rynek. Transformacja. Bariery stabilizacji*. Kraków: Instytut Badań Rynkowych.
- Zawalińska, K., Majewski, E., Wąs, A. (2015). Długookresowe zmiany w dochodach z polskiego rolnictwa na tle krajów UE. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. XVII, z. 6, s. 347-348.
- Zegar, J.S. (1999). *Metody pomiaru dochodów chłopskich*. Warszawa: IERiGŻ.
- Zegar, J.S. (2008a). *Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Zegar, J.S. (2008b). *Dochody w rolnictwie (metodologia, stan i tendencje)*. Referat na konferencji IERiGŻ-PIB. Warszawa, SGGW, 4 lipca 2008 r.
- Zieliński, M. (red.), Sobierajska, J., Mirkowska, Z., Osuch, D. (2011). *Wyznaczenie wartości dodanej brutto dla gospodarstw korzystających z pomocy w ramach PROW 2007-2013*. Ekspertyza na zamówienie MRiRW. IERiGŻ, 2011.

W zasobach internetu:

- Encyklopedia PWN*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/doch%C3%B3d.html> (data dostępu: 27.09.2017).
- Matkowski, Z., Próchniak, M., Rapacki, R. (2013a): *Nowe i stare kraje Unii Europejskiej: konwergencja czy dywergencja?*. Pobrane z: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta.1.elem> (data dostępu: 27.03.2018, s. 63-98).
- Matkowski, Z., Próchniak, M., Rapacki, R. (2013b). *Scenariusze realnej konwergencji w Unii Europejskiej – kraje EŚW a UE-15*. IX Kongres Ekonomistów Polskich, Warszawa. Pobrane z: <http://www.pte.pl/kongres/referaty/Matkowski> (data dostępu: 27.03.2018).
- Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*. Pobrane z: [https://stat.gov.pl/\(...\)/slownik-pojec/\(...\)](https://stat.gov.pl/(...)/slownik-pojec/(...)) (data dostępu: 27.03.2018).
- RER*. Pobrane z: <http://www.ierigz.waw.pl/prace-badawcze/rer> (data dostępu: 23.03.2018, s. 1-12).

CHANGES IN DIVERSITY OF FARM INCOME IN MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION

Abstract

Following enlargement of the European Union (EU) in 2004 and in the subsequent years, 13 new members, including Poland (EU-13), were covered with the Common Agricultural Policy (CAP). The introduced reforms contributed to improvement of the agrarian structure and a drop in the labour inputs in agriculture. Consequently, countries from the group of the EU-13 were characterised by higher farm income growth dynamics than countries that have been members of the EU for a much longer time (EU-15). The paper aims at assessment of whether the period following the accession was marked by real convergences (in 2010 prices) of farm incomes per labour input unit expressed in AWU or whether the process was reversed – there occurred divergence between the EU Member States, especially between the group of the EU-13 and the EU-15. To this end, comparative analysis method was used relying on measure of diversity of distribution used in statistics. The study was mainly based on the Economic Accounts for Agriculture (EAA, Eurostat). The study covers the years between 2004 and 2016.

Keywords: farm income, accession, diversity, Member States of the European Union.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.06.2018.

